

RAAP-NOTITIE 1727

Plangebied Het Wilgert, Dortherweg te Epse

Gemeente Lochem

**Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en
inventariserend veldonderzoek**

Colofon

Opdrachtgever: Centraal Bodemkundig Bureau Deventer-Breda B.V.

Titel: Plangebied Het Wilgert, Dortherweg te Epse, gemeente Lochem; archeologisch vooronderzoek:
een bureau- en inventariserend veldonderzoek

Status: eindversie

Datum: juli 2006

Auteur: *H. Ringenier*

Bestandsnaam: NO1727-LOEP.qxd

Projectcode: LOEP

Projectleider: H. Ringenier

Projectmedewerker: ing. F.R.P.M. Miedema & Ch. Nieukerken (CBB)

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: 402876

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 17773

Autorisatie: drs. H.B.G. Scholte Lubberink

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2006

RAAP Archeologisch adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van en in samenwerking met Centraal Bodemkundig Bureau Deventer-Breda B.V. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in juni 2006 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met de geplande nieuwbouw in plangebied Het Wilgert, Dortherweg te Epse in de gemeente Lochem. Realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten.

Bij aanvang van het veldonderzoek gold voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor resten van een nederzetting en grafvelden uit de IJzertijd en/of de Romeinse tijd.

De geologische ondergrond van het plangebied bestaat uit dekzand. Geomorfologisch gezien gaat het om een oost-west georiënteerde dekzandrug. Op een groot deel van de dekzandrug bevindt zich een plaggendek. Onder dit humeuze pakket is een 'vuile', lichtbruine, humeuze laag waargenomen. Deze laag is geïnterpreteerd als een fossiele cultuurlaag. Tussen de fossiele cultuurlaag en het dekzand is veelal nog een restant van een podzol aanwezig.

Tijdens het veldonderzoek zijn in 9 van de 20 boringen archeologische indicatoren aangetroffen. Deze indicatoren bestaan voornamelijk uit fragmenten aardewerk. De scherven zijn afkomstig uit de basis van het plaggendek en uit de fossiele cultuurlaag. Het aardewerk is niet preciezer te dateren dan in de periode IJzertijd t/m Romeinse tijd.

Het aantreffen van archeologische indicatoren, waarvan een groot deel in een fossiele cultuurlaag, wijst op de aanwezigheid van een archeologische vindplaats. Gezien de datering van het aardewerk lijkt het te gaan om een voortzetting van de nederzetting uit de IJzertijd-Romeinse tijd waarvan, ten oosten van het plangebied, al meerdere structuren zijn opgegraven.

Indien in de toekomst bodemingrepen worden gepland waardoor de archeologische resten in ernstige mate verstoord of geheel vernietigd worden, wordt aanbevolen voorafgaand hieraan een waarderend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven uit te laten voeren.

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van en in samenwerking met Centraal Bodemkundig Bureau Deventer-Breda B.V. heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in juni 2006 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met de geplande nieuwbouw in plangebied Het Wilgert, Dortherweg te Epse in de gemeente Lochem. Realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van het onderzoek was het opsporen van deze resten en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering, omvang en diepteligging ervan.

1.2 Plangebied

Plangebied Het Wilgert ligt ten noorden van de bebouwde kom van Epse en heeft een omvang van circa 3,3 ha. Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 33 F van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 210.500/471.400. Ten tijde van het onderzoek was het plangebied in gebruik als bouwland.

1.3 Onderzoeksoepzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een beknopt bureauonderzoek en een veldonderzoek. Het veldonderzoek is beperkt gebleven tot een inventariserend booronderzoek.

Het bureau- en inventariserend veldonderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) en die valt onder de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>).

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in deze notitie beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Voorafgaand aan het veldonderzoek is een bureauonderzoek uitgevoerd om na te gaan of er reeds archeologische vondsten uit het plangebied geregistreerd staan en om ten behoeve van het veldwerk de landschappelijke (geologische en bodemkundige) kenmerken alsmede de gespecificeerde archeologische verwachting te bepalen. In het kader van het bureauonderzoek zijn verschillende bronnen geraadpleegd (zie literatuurlijst).

Om inzicht te krijgen in het voorkomen van archeologische vindplaatsen in of nabij het plangebied is het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort geraadpleegd.

2.2 Resultaten

Geomorfologie en bodem

Het plangebied ligt in een pleistoceen zandgebied ten oosten van de IJssel. Dit gebied kenmerkt zich door de aanwezigheid van (hoge) dekzandruggen en dalvormige laagten. In het plangebied wordt de natuurlijke ondergrond gevormd door een dekzandrug. Deze eolische afzetting uit het Laat Weichselien behoort tot de Formatie van Boxtel (Laagpakket van Wierden).

De bodem bestaat uit een hoge zwarte enkeerdgrond (Stiboka, 1979). Deze bodem kenmerkt zich door een humeus cultuurdek met een minimale dikte van 0,5 m, doorgaans ook wel plaggendek genoemd. Deze bevinden zich meestal op de hogere delen van het landschap. Het plaggendek is van antropogene oorsprong en ontstaan door het langdurig bemesten met plaggen en/of potstalmest. Plaggendekken dateren veelal uit de Nieuwe tijd (Spek, 2004).

Archeologie en historie

Het plangebied grenst aan de oostzijde direct aan een gebied waar meerdere archeologische waarnemingen zijn gedaan (ARCHIS-waarnemingsnummers 21373 en 48519). Hier zijn tijdens opgravingen onder meer resten van boerderijen en bijgebouwen uit de Vroege IJzertijd en de Late IJzertijd of Romeinse tijd aangetroffen. Een bijzondere vondst betreft een zeldzame Keltische munt (een zogenaamd regenboogschoteltje of triquetrum) uit de 1e eeuw voor Chr. Bovendien werd een klein grafveld met crematiegraven aangetroffen (Hulst, 1991; Prangma & Van der Velde, 2002).

Archeologische verwachting

Op basis van de landschappelijke situatie en archeologische gegevens gold bij aanvang van het veldonderzoek voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor resten van een nederzetting en grafvelden uit de IJzertijd en/of de Romeinse tijd.

3 Veldonderzoek

3.1 Methoden

Tijdens het veldonderzoek zijn 20 boringen verricht in een grid van 40 bij 50 m in verschillende oost-west georiënteerde raaien (figuur 1 en bijlage 3). De boringen in een raai versprongen ten opzichte van die in de naastgelegen raai, waardoor een systeem van gelijkbenige driehoeken is verkregen. De gehanteerde methode wordt geschikt geacht voor het opsporen van de meeste in dit gebied te verwachten nederzettingsterreinen uit de periode IJzertijd t/m Late Middeleeuwen. Deze methode is niet geschikt om verkavelingspatronen, graven en andere zeer lokale archeologische resten in kaart te brengen (Tol e.a., 2004).

Er is geboord tot maximaal 1,40 m -Mv met Edelmanboren met een diameter van 7 en 15 cm. De boringen zijn lithologisch conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) beschreven en met meetlinten ingemeten (x- en y-waarden).

Het opgeboorde materiaal is in het veld gecontroleerd op de aanwezigheid van archeologische indicatoren (zoals houtskool, vuursteen, aardewerk, metaal, bot, verbrande leem en fosfaatvlekken). Het opgeboorde materiaal is gezeefd met een zeef met een maaswijdte van 0,4 cm; het zeefresidu is met het blote oog geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

De gegevens van het veldonderzoek blijken in grote lijnen overeen te komen met informatie die uit het bureauonderzoek is verkregen. De geologische ondergrond van het plangebied bestaat uit dekzand. De top van de C-horizont is veelal aangetroffen op circa 1 tot 1,2 m -Mv. In het lager gelegen, noordelijke deel van het plangebied ligt de top van het dekzand beduidend ondieper; hier tekent het lichtgrijze zand zich af op een gemiddelde diepte van 0,55 m -Mv.

Geomorfologisch gezien gaat het om een oost-west georiënteerde dekzandrug.

In het noorden is waarschijnlijk de flank van de dekzandrug aangetroffen.

Op een groot deel van de dekzandrug heeft zich een plaggendek ontwikkeld.

De onderkant van dit humeuze pakket is op een gemiddelde diepte van 0,7 m -Mv aangetroffen. Op de noordelijke flank van de dekzandrug heeft het humeuze pakket een dikte van minder dan 0,5 m; hier is sprake van een (deels verstoorde) veldpodzol met een dun cultuurdek.

Voorts is in een groot aantal boringen een 'vuile', lichtbruine, humeuze laag met een dikte van ongeveer 0,25 tot 0,4 m waargenomen onder het plaggendek. Deze laag is geïnterpreteerd als aan fossiele cultuurlaag (figuur 1: boringen 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17 en 19). Tussen de fossiele cultuurlaag en de C-horizont is veelal nog een intacte B- en/of een B/C-horizont aanwezig.

In het westen van het plangebied zijn in twee boringen tot meer dan 1 m -Mv verstoorde bodemprofielen aangetroffen (figuur 1: boringen 9 en 18). Deze verstoringen betreffen zeer waarschijnlijk een tankgracht uit het eind van de Tweede Wereldoorlog (mondellinge mededeling van de eigenaar van het perceel).

Archeologie

Tijdens het veldonderzoek zijn in 9 van de 20 boringen archeologische indicatoren aangetroffen (figuur 1). Deze indicatoren bestaan voornamelijk uit fragmenten aardewerk. Zie voor een overzicht van het aardewerk bijlage 2.

De scherven zijn afkomstig uit de basis van het plaggendek of uit de fossiele cultuurlaag. Het aardewerk in de fossiele cultuurlaag vormt een directe aanwijzing voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats. De scherven die uit de basis van het plaggendek afkomstig zijn, kunnen eventueel met opgebrachte grond zijn aangevoerd van elders; het is echter aannemelijker dat dit materiaal is opgeploegd uit de fossiele cultuurlaag.

De fragmenten bestaan zonder uitzondering uit scherven handgevormd aardewerk. Door het fragmentarisch karakter van dit materiaal is een precieze datering hiervan niet mogelijk. De scherven zijn niet nader te dateren dan in de periode IJzertijd t/m Romeinse tijd.

Voorts is in een aantal boringen houtskool afkomstig uit de fossiele cultuurlaag aangetroffen. Houtskool kan, vooral als het op geringe diepte wordt waargenomen, recentelijk in de bodem zijn terechtgekomen. In combinatie met andere indicatoren en afkomstig uit de fossiele cultuurlaag, vormt het houtskool een extra aanwijzing voor de aanwezigheid van een archeologische vindplaats.

Concluderend kan worden gesteld dat de aanwezigheid van meerdere archeologische indicatoren, waarvan een deel uit een als fossiele cultuurlaag aangemerkte bodemlaag onder een plaggendek, wijst op de aanwezigheid van een archeologische vindplaats. Gezien de datering van het aardewerk lijkt het te gaan om een voortzetting van de nederzetting uit de IJzertijd-Romeinse tijd waarvan, ten oosten van het plangebied, al meerdere structuren zijn opgegraven.

Vindplaats 1 - RAAP-objectnummer: LOEP-01

- 1. ARCHIS-vondstmeldingsnummer:** 402876
- 2. Coördinaten:** 210.500 /471.400; **Kaartblad:** 33F
- 3. Gemeente:** Lochem; **Toponiem:** Het Wilgert
- 4. Maaiveld:** bouwland
- 5. Geomorfologie:** dekzandrug
- 6. Hoogte maaiveld t.o.v. NAP:** circa 6,5 m +NAP
- 7. Complextype:** nederzetting
- 8. Datering:** IJzertijd-Romeinse tijd
- 9. Vondsten:** uitsluitend vondsten uit boringen
- 10. Diepteligging archeologische laag/vondsten:** ca. 70-110 cm -Mv
- 11. Globale omvang vindplaats:** niet bekend

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

In overeenstemming met wat verwacht werd op basis van het bureauonderzoek (hoge verwachting voor archeologische resten uit de IJzertijd en/of de Romeinse tijd; zie § 2.2) zijn tijdens het archeologisch vooronderzoek aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van archeologische resten in plangebied Het Wilgert.

De geologische ondergrond van het plangebied bestaat uit een dekzandrug. In grote delen van deze dekzandrug is een plaggendek met daaronder een fossiele cultuurlaag aangetroffen.

Archeologische indicatoren die zijn aangetroffen in de basis van het plaggendek en de fossiele cultuurlaag tonen aan dat er zeer waarschijnlijk resten van een nederzetting bewaard zijn gebleven. Op basis van het aardewerk dateren deze resten vrijwel zeker uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd. Vermoedelijk gaat het om resten van dezelfde nederzetting waarvan in het recente verleden meerdere structuren zijn blootgelegd ten oosten van het plangebied.

4.2 Aanbevelingen

Het onderzoek heeft duidelijke aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van archeologische resten in het plangebied. Indien in de toekomst bodemingrepen worden gepland waardoor deze resten in ernstige mate verstoord of geheel vernietigd worden, wordt aanbevolen voorafgaand hieraan een waarderend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven uit te laten voeren, aangezien hier waardevolle nederzittingsresten uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd kunnen voorkomen. Dit om in een vroeg stadium over voldoende gegevens te kunnen beschikken op grond waarvan het bevoegd gezag (gemeente Lochem) een besluit kan nemen met betrekking tot het al dan niet (geheel) opgraven van de vindplaats. In bijlage 1 worden de voorwaarden uiteengezet waaraan een proefsleuvenonderzoek dient te voldoen.

Literatuur

Brinkkemper, O., e.a. (redactie), 1998. *Handboek ROB-specificaties*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Hulst, R.S., 1991. Archeologische Kroniek van Gelderland 1990-1991.
In: *Bijdragen en Mededelingen Vereniging Gelre* 83.

Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.

Prangma, N.M. & H.M. van der Velde, 2002. Wonen en begraven in de Late IJzertijd. Archeologisch onderzoek naar een vindplaats uit de Late IJzertijd in Epse (provincie Gelderland). In: *ADC-Info* 3e/4e kwartaal 2002.

Spek, Th., 2004. *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*. Dissertatie. Matrijs/Sichting het Drentse landschap, Utrecht/Assen.

Stiboka, 1979. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij de kaartbladen 33 West Apeldoorn en 33 Oost Apeldoorn*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

Tol, A., P. Verhagen, A. Borsboom & M. Verbruggen, 2004. Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie. *RAAP-rapport 1000*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Gebruikte afkortingen

ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
-Mv	beneden maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Verklarende woordenlijst

antropogeen	Ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt/ veroorzaakt).
cultuurdek	30 tot 50 cm dikke cultuurlaag, soms opgebracht (vergelijkbaar met een es, maar minder dik), soms ontstaan door diepploegen.
dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder periglaciale omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden van het Weichselien vormen in grote delen van Nederland een 'dek' (Saalien: Formatie van Eindhoven; Weichselien: Formatie van Twente).
enkeerdgronden	Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; worden ook wel essen genoemd.
eolisch	Door de wind gevormd, afgezet.
horizont	Een bodemlaag waarin zich bepaalde bodemkundige processen afspelen.
lithologisch	Het sedimentaire gesteente (ook klei, zand, e.d.) betreffend (bijv. korrelgrootte).
plaggendek	Oud verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten gevolge van bemesting. Voor de bemesting werden plaggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatwisselingen van gematigd warm tot zeer koud (de vier bekende IJstijden). Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8800 voor Chr.).
podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van amorfe humus en ijzer wordt podzolering genoemd.
potstal	Uitgediepte veestal.
Weichselien	Geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden.

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

Figuur 1. Resultaten booronderzoek.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

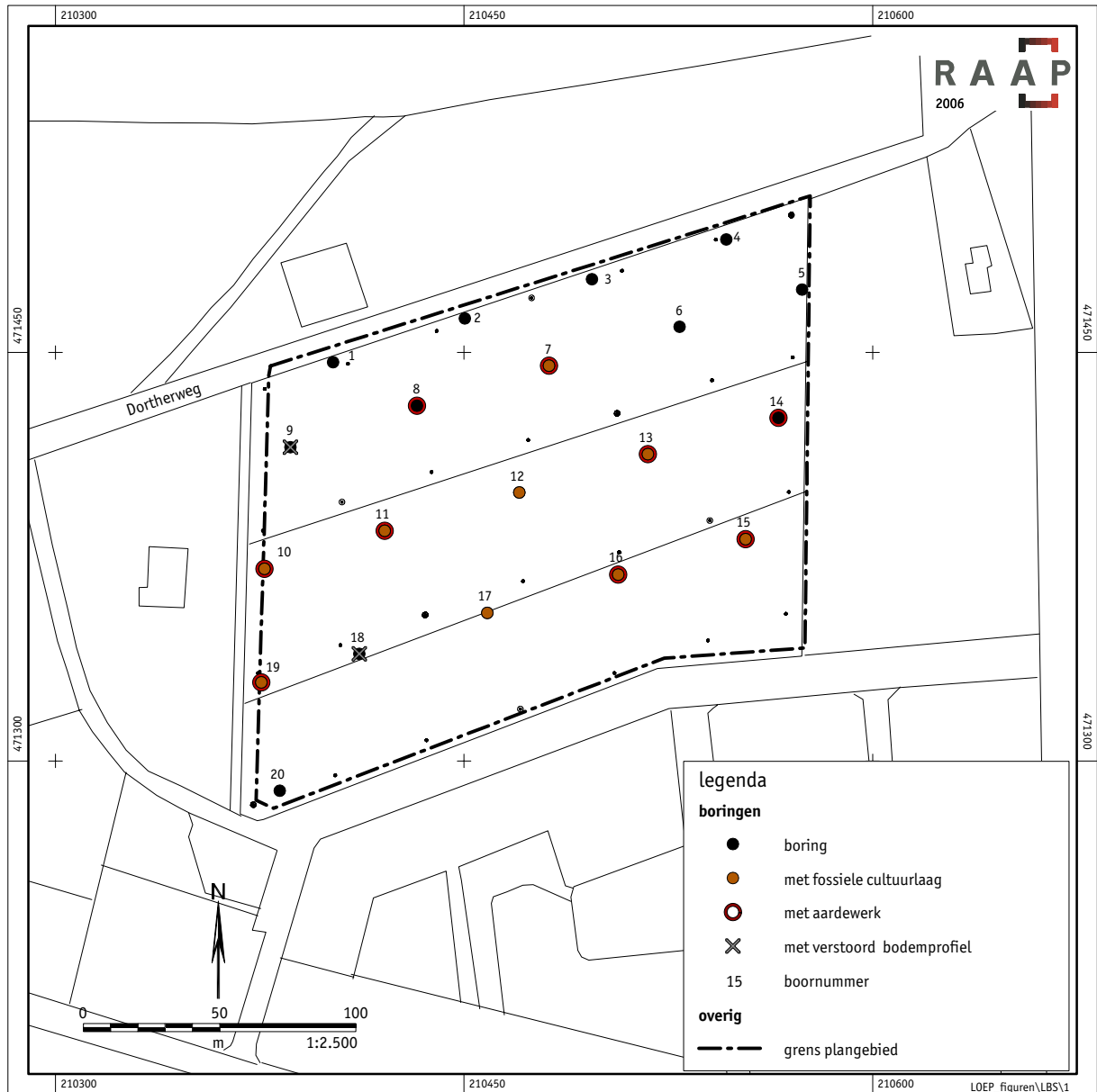
Bijlage 1. Voorwaarden archeologisch proefsleuvenonderzoek.

Bijlage 2. Vondstenlijst.

Bijlage 3. Boorbeschrijvingen (losse bijlage).

Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

Figuur 1. Resultaten booronderzoek.

Bijlage 1: Voorwaarden archeologisch proefsleuvenonderzoek

Inleiding

Een proefsleuvenonderzoek is een vorm van waarderend onderzoek waarbij van de te vergraven vindplaats de fysieke criteria gaafheid en conservering en de inhoudelijke criteria zeldzaamheid, ensemblewaarde en informatiewaarde dienen te worden vastgesteld.

Voor uitvoering van een proefsleuvenonderzoek dient een Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld dat is goedgekeurd door het bevoegd gezag. In het PvE dient in detail de werkprocedure en plan van aanpak te worden beschreven. Sturend hierin zijn de verkregen resultaten van het karterend veldonderzoek en eventueel overige beschikbare gegevens betreffende de vindplaats.

Werkzaamheden

Een archeologisch proefsleuvenonderzoek dient te bestaan uit de volgende onderdelen:

- a. voorbereiding;
- b. veldwerk;
- c. data- en vondstverwerking;
- d. rapportage.

Ad a. Voorbereiding

De voorbereiding bestaat uit een kort bureauonderzoek met inventarisatie van bodemkundige/geologische en archeologische gegevens van de vindplaats(en), het maken van werkkaarten alsmede het organiseren en afstemmen van de planning met de uitvoerenden.

Ad b. Veldwerk

Het proefsleuvenonderzoek dient te worden uitgevoerd conform het PvE, de specificaties veldwerk van de ROB en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA).

Ad c. Data- en vondstverwerking

De resultaten van het proefsleuvenonderzoek dienen te worden geanalyseerd en verwerkt. Daartoe behoort het schoonmaken en beschrijven van vondsten en het uitwerken van de gefotografeerde en/of opgetekende sporen en profielen.

Documenten, foto's, tekeningen en vondsten zullen na afronding van het onderzoek conform de actuele richtlijnen worden overgedragen aan het archeologisch depot van de provincie Gelderland. De resultaten van het proefsleuvenonderzoek worden (verplicht) ingevoerd in het archeologisch registratiesysteem ARCHIS van de ROB.

Ad. d. Rapportage

De resultaten van het proefsleuvenonderzoek dienen te worden gerapporteerd. Verslag wordt gedaan van de uitgevoerde werkzaamheden en de onderzoeksresultaten.

Bijlage 2: Vondstenlijst

Vondstnr.	Boring	Stratigrafische positie	Indicator	Aantal	Datering
1	7	Basis plaggendek	Aardewerk handgevormd	4	IJzertijd-Romeinse tijd
		Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	5	IJzertijd-Romeinse tijd
2	8	Basis plaggendek	Aardewerk handgevormd	4	IJzertijd-Romeinse tijd
3	10	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	2	IJzertijd-Romeinse tijd
4	11	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	1	IJzertijd-Romeinse tijd
5	13	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	1	IJzertijd-Romeinse tijd
6	14	Basis plaggendek	Aardewerk handgevormd	2	IJzertijd-Romeinse tijd
7	15	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	2	IJzertijd-Romeinse tijd
8	16	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	1	IJzertijd-Romeinse tijd
9	19	Fossiele cultuurlaag	Aardewerk handgevormd	1	IJzertijd-Romeinse tijd